

SZABADKERESKEDELEM HATÁSA A FEJLŐDŐ ORSZÁGOKRA

KINEK AZ ÉRDEKÉBEN?

Minden ország gazdasága bizonyos mértékben rá van utalva más országok gazdaságára. A nemzetközi kereskedelem vizsgálata David Ricardo munkásságával indult a 18.században. Ő alapvetően azt figyelte meg, hogy minden ország az úgy nevezett "komparatív előnyei" szerint kereskedik másokkal, azaz az adottságai alapján számára leggazdaságosabban, leghatékonyabban megtermelhető termékek értékesítésére törekszik, míg a drágán megtermelhető, nehézkesen vagy akár egyáltalán nem beszerezhető termékeket másoktól vásárolják meg az országok. Ricardo klasszikus példája az Anglia és Portugália közötti kereskedelem volt: Anglia sokkal hatékonyabban termelt posztót, Portugália pedig a bor előállításában volt sokkal jobb. Ezért előbbi posztót adott el és bort vett a másiktól, míg utóbbi bort adott el és posztót vett.

Fontos, hogy a kereskedelem egy kiemelt feltétele, hogy mindkét fél úgy érezze, jól jár az üzlettel. Ha minden gazdaság a komparatív előnyeinek megfelelő termékek előállítására törekszik, akkor az egyes termékek egyre olcsóbbak lesznek, következésképpen mindenki jobban jár. Ahhoz, hogy ez megtörténhessen, minél kevesebb akadályt kell teremteni az egymás közti kereskedelem számára. Ezért Ricardo óta a szabadkereskedelmet, azaz a vámok és egyéb korlátozások folyamatos csökkentését szorgalmazza a közgazdászok többsége. Az utóbbi két évszázad alatt számos szabadkereskedelmi egyezmény kötöttetett és a szabadkereskedelmet koordináló intézmény jött létre. Gondoljunk csak az Európai Unióra, mint a világ legnagyobb szabadkereskedelmi övezetére és vámuniójára, ami a magyar vállalatok, termelők számára is vámmentes hozzáférést biztosít az 500 milliós európai piachoz.

Azonban feltehető a kérdés, ha ilyen egyszerű lenne, miért vannak még mindig vámok és egyéb kereskedelmi korlátozások a világon. Miért nincs teljes globális szabadkereskedelem? A következőkben ezt próbáljuk megválaszolni, kiemelve a szabadkereskedelem negatív hatásait a fejlődő államokra.

„Bármely nemzet, amely védelmi intézkedésekkel és a hajózás korlátozásával növelte termelési erejét, és a hajózása olyan mértékű fejlődést ért el, hogy egyetlen más nemzet sem képes fenntartani vele a szabad versenyt, nem tehet bölcsebben, mint, hogy figyelmen kívül hagyja a nagysághoz vezető lépcsőfokokat és más nemzeteknek a szabad kereskedelem előnyeit hirdetni“
(List, 1966: 368)

Szabadkereskedelem = szabad verseny

Ahogy minden éremnek két oldala van, úgy a vámoknak és egyéb korlátozásoknak is. Míg egyik oldalról akadályt jelentenek a csere megvalósulása szempontjából, addig másoknak védelmet nyújtanak. Ha nem lennének vámok és más korlátozások (minőségi, jogi, környezetvédelmi, stb.), a különböző fejlettségű országok termelői szabadon versenyeznének egymással. Ebben az esetben a kevésbé fejlett gazdaságok esélytelenek nyugalmával indulhatnának a versenyben. Gondoljunk csak bele, mekkora esélye van egy átlagos afrikai cégnek egy német, amerikai vagy japán céggel szemben. A fejlett világnak egyszerűen akkora előnye van tudás, tapasztalat, technológia, felhalmozott tőke, méretgazdaságosság és egyéb termelési tényezők tekintetében, hogy egy globális szabad versenyben, ahol nincsenek vámok és korlátozások, egyszerűen elárasztaná a jobban, hatékonyabban, olcsóbban előállított termékeivel a fejlődő országok piacait, kiszorítva és ellehetetlenítve ezzel a helyi termelőket. Az 1. ábrán a Világ gazdasági Fórum 2017-es versenyképességi rangsorának első 30 és utolsó 30 országa látható. Ez a lista elég szemléletesen mutatja be, egy korlátozások nélküli versenyben milyen aránytalanul hátrányos helyzetben lennének a kevésbé fejlett országok. Míg a lista elején fejlett nyugati és kelet-ázsiai országok szerepelnek, addig a sereghajtók között szinte csak afrikai országok vannak, egy-két hányattatott sorsú országgal kiegészítve, mint Pakisztán, Jemen vagy a nemzetközi olajárcsökkenés hatására gazdasági és politikai válságba sodródott Venezuela.

A legtöbb fejlődő ország nem rendelkezik a nyugati sztenderdeknek megfelelő minőségű termékek előállításához szükséges export-infrastruktúrával, technológiával és tudással. Így az általános kereskedelmi liberalizáció programja nemcsak a fejlődési lehetőségeiket korlátozza, hanem az egyes országok önrendelkezését és gazdasági szuverenitását is aláássa.

Pontosan az egyenlőtlen verseny miatt próbálják a fejlődő országok vámokkal védeni saját termelőiket. Így az egyes kezdetleges fejlettségi szinten lévő, úgynevezett csecsemőiparágaik kellően meg tudnának erősödni a hazai piacon ahhoz, hogy fel tudják venni a versenyt a nemzetközi kereskedelemben. Ne gondoljuk azonban, hogy ez kizárólag a fejlődő országok által használt módszer. A 18. századtól a huszadik század első feléig a nyugati fejlett országok mint Anglia, Németország vagy éppen Japán és az USA szintén jelentős vámokkal védték az akkor még gyerekcipőben járó ipari kapacitásukat, és csak azután lettek a szabadkereskedelem szószólójává, miután kellően

WEF-pozíció	Ország	WEF-pozíció	Ország
1	Svájc	137	Jemen
2	USA	136	Mozambik
3	Szingapúr	135	Csád
4	Hollandia	134	Libéria
5	Németország	133	Mauritánia
6	Hongkong	132	Malawi
7	Svédország	131	Sierra Leone
8	Egyesült Királyság	130	Lesotho
9	Finnország	129	Burundi
10	Japán	128	Haiti
11	Norvégia	127	Venezuela
12	Dánia	126	Kongói Demokratikus Köztársaság
13	Új-Zéland	125	Nigéria
14	Kanada	124	Zimbabwe
15	Tajvan	123	Mali
16	Izrael	122	Szvázföld
17	Egyesült Arab Emírátsok	121	Madagaszkár
18	Ausztria	120	Guinea
19	Belgium	119	Benin
20	Luxembourg	118	Zambia
21	Ausztrália	117	Gambia
22	Franciaország	116	Kamerun
23	Malajzia	115	Pakisztán
24	Írország	114	Uganda
25	Katar	113	Tanzánia
26	Dél-Korea	112	Paraguay
27	Kína	111	Ghána
28	Izland	110	Zöld-foki Szigetek
29	Észtország	109	El Salvador
30	Szaúd-Arábia	108	Etiópia

1. ábra A 30 legversenyképesebb és 30 legkevésbé versenyképes ország 2017-ben, forrás: Világ gazdasági fórum

versenyképesek lettek vállalataik a nemzetközi kereskedelemben.

A nemzetközi pénzügyi intézmények által hangoztatott szabadkereskedelmi pozitív hatások ellenére a fejlődő országok többségét elárasztották az olcsó külföldi termékek, miután lazítottak az importkorlátozásokon, míg a magas hozzáadott-értékű termékek létrehozására alkalmas kapacitásuk és effektív termelésük nem mutatott javulást. Pedig ez utóbbi lenne számukra a fejlődés kulcsa. (Lee and Cole 1994; Shafaeddin 2005; Rodrik 2004a). Számos tanulmány kimutatta, hogy a legtöbb latin-amerikai, dél-ázsiai és szub-szaharai afrikai ország feldolgozott termék-exportja lassú vagy negatív növekedést, azaz csökkenést produkált a kereskedelem liberalizációját követően. Az IMF és a Világbank által erőltetett külpiaci nyitás ellenére a 1960-80 közötti átlagos 3%-os növekedési ütem 1,5%-ra csökkent az 1980-2000 közötti időszakra a fejlődő országokban. Latin-Amerikában a visszaesés még élesebb volt, 3,1%-ról 0,6%-re esett vissza a növekedés, a szub-szaharai térségben pedig 2,5%-ról 0,7%-ra. (Shafaeddin 2005).

Kenya például, kereskedelmi liberalizációs programjával a 90-es években az IMF és a Világbank mintatanulójának számított. Azonban a meghozott intézkedések hatására és a piac megnyitásával jelentősen megnőtt az áram iránti kereslet (az újonnan

megjelenő fizetőképes nyugati cégeknek köszönhetően), ami így az áramár jelentős növekedéséhez vezetett. Ilyen körülmények között a helyi termelők nem tudták folytatni a termelést. Ezt leginkább a korábban virágzó, export-piacra dolgozó textilipar sínylette meg: míg az évtized elején 200.000 munkást foglalkoztatott az iparág, addig az évtized végére mindössze 35.000-et. (Girdner and Siddiqui, 2008; Otieno 2006).

Úgy tűnik, a kereskedelem liberalizációja önmagában nem jelent garanciát a gazdasági növekedésre. A politikai stabilitás mellett az óvatos és támogató gazdaságpolitika is fontos szerepet játszik a sikeres nyitás elérésében. Több tanulmány is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a kelet-ázsiai országoknak (Japán, Dél-Korea, Tajvan, de ma már megemlíthetjük Kína példáját is) hogyan sikerült a huszadik század második felében „behozni” a nyugatot iparosodásban és versenyképességben. Ezek az államok tudatosan vegyítették a szabadkereskedelmi és protekcionista gazdaságpolitikai elemeket, mikor éppen mi kedvezett számukra. Határozottan védtek a kialakulóban lévő iparágakat. Az állami bevételekből infrastruktúra- és

Kis módszertani érdekesség

Egészen a 90-es évekig a Világbank-csoport által készített tanulmányok alapján nemzetközi konszenzus volt arról, hogy a külkereskedelmi nyitás egyértelműen pozitív hatással van a gazdasági növekedésre. Ez számos fejlődő ország döntéshozóját a kereskedelmi nyitás irányába befolyásolta. Azonban Rodrik és Rodriguez (1999) kimutatta, hogy az alkalmazott módszertani elemek úgy lettek megválogatva, hogy azok pozitív eredményt mutassanak. A két szerző új módszertan alkalmazásával már egy sokkal árnyaltabb képet festett le: egyáltalán nem bizonyítható, hogy a gazdasági liberalizáció gazdasági növekedést eredményez.

Továbbá azt se tévesszük szem elől, hogy a gazdasági növekedés önmagában nem jelent fejlődést. Attól még, hogy egy ország GDP-je (bruttó nemzeti összterméke) egyik évről a másikra bizonyos ütemben nő, még nem jelenti azt, hogy ez egyértelmű életszínvonal-javulást jelentene az ország lakosai számára vagy többletforrást az egészségügy, oktatás, úthálózat, stb. számára. Sajnos a legtöbb esetben a politikai elit leföli ezeket a jövedelmeket és saját luxuskörülményei finanszírozására fordítja. Más esetekben pedig egyszerűen a betelepült külföldi vállalatok viszik haza a profitot, míg helyben az adót elfelejtik befizetni (Eurodad, Tax Games - the Race to the Bottom, 2017).

oktatásfejlesztésre költöttek, folyamatosan lemásolták és megtanulták az importált technológiákat. Tudatos árfolyampolitikát folytattak, tehát úgy alakították saját valutájuk értékét a nemzetközi piacon, hogy az az exportáló iparágainak és vállalataiknak kedvező legyen. Mindezeket egy szabadkereskedelmi környezetben nem tudták volna megtenni. (Amsden 2001; Lall 2005; Stiglitz 2005; Wade 2005)

A fejlődő országok helyzete a világgazdaságban

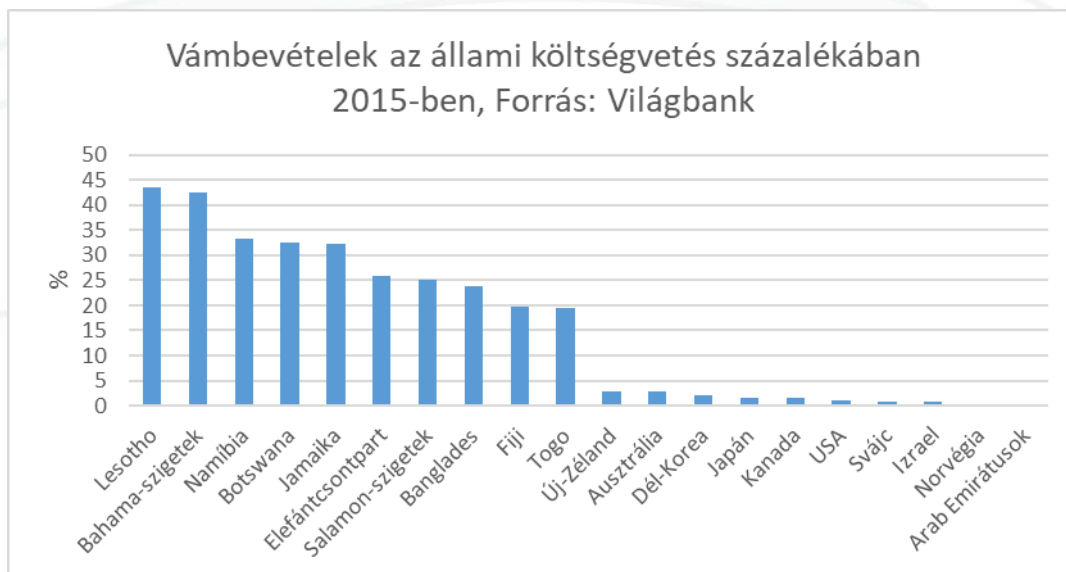
Nem szabad szem elől tévesztenünk a globális gazdaság robbanásszerű fejlődését: az információs forradalomnak köszönhetően egyre több, a virtuális térben létrejött, az IT-ipar által létrehozott termék és különböző piaci szegmens jelent meg, melyek ma már a globális gazdaság húzóágazataivá vagy mondhatni mozdítórugóivá váltak. (Gilpin, 2004) Ebben a tudásintenzív versenyben a legfontosabb erőforrást a magas fokon képzett munkaerő jelenti, mely a fejlődő országok esetében sajnos nem tekinthető adottságnak. Félő, hogy a verseny olyan dinamikus fejlődik világszerte, hogy a lemaradást nem lehet majd behozni. Abszurd módon a fejlődő országok számára „hátrányt” jelenthet hatalmas és bőséges ásványianyag-készletük. Értelemszerűen megéri az egyes kormányzatok számára, hogy kitermeljék és a világpiacon értékesítsék természeti erőforrásaikat, viszont így a világgazdaságban húzóágazatnak számító iparágakat nem fejlesztik. Persze a lakosság jelenlegi képzettségének szintje sem tenné ezt lehetővé. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy nem érdemes és szükségszerű a fejlődő országokban található nyersanyagokat fenntartható módon kitermelni és értékesíteni, mert értelemszerűen egy könnyen lehívható erőforrás ez a helyi társadalmak jobblétének előmozdításához. Viszont azt látni kell, hogy ez csak elméletben valósul meg. A gyakorlatban a politikai vezetést könnyen megvásárolhatják a jól fizető külföldi ügyfelek, közben államaik lemaradása bebetonozódik és továbbra is egy „a világ bányája” alárendelt szerepbe kényszerülhetnek.

Ezzel párhuzamosan a fejlődő országok egyre jelentősebb piacot képviselnek a világgazdaságban, hiszen az eladott nyersanyagokból származó bevételek lecsorognak a társadalom alsóbb rétegeihez is. A gyorsan növekvő népesség folyamatosan bővülő keresletet biztosít a globális termékek iránt. A mára könnyen elérhető televíziós, online illetve egyéb médiareklámok, a nyugati életérzés és stílus másolása hatalmas fogyasztási volument generál a külföldön feldolgozott és megtermelt termékek iránt. Félő, hogy a 21. században továbbra is csak arra lesznek jók ezek az országok, hogy nyersanyagokat biztosítsanak és az azokból máshol feldolgozott, magas hozzáadott értékű termékek megvásárlói legyenek.

Hiányzó vámbevételek

A szabadkereskedelmi nyitás egy további fontos negatív oldala, hogy számos fejlődő ország állami bevételeinek nagy részét adják a vámbevételek, azaz a nemzetközi kereskedelem adóztatása. Ebből a szempontból a kereskedelem liberalizációja jelentős bevételi hézagot teremtene az amúgy is szerény jövedelemmel rendelkező államigazgatásnak. Ez akár a főbb makrogazdasági egyensúlyi tényezők romlásához vezethet, az államigazgatás, a közművek és nagy ellátórendszerek (oktatás, egészségügy), a rendfenntartó szervek forráscsökkenését eredményezheti, ami az amúgy is

sokszor instabil politikai helyzetet még inkább ellehetetlenítené és egyes esetekben humanitárius katasztrófához vezethet.

A munkaerő, a tőke és tudás elszívása

A globalizáció egy másik fontos eleme a munka és a tőke szabad áramlása. Viszont a képzett munkások jóval mobilabbnak tűnnek, mint a képzetlenek, ami a fejlődő országokat szintén nehéz helyzetbe hozza: vagy a fejlett országok bérszintjével azonos fizetéseket ajánlanak, ami képtelenség, vagy jelentős elvándorlással szembesülnek, ami szintén hátráltatja gazdasági fejlődési lehetőségeiket.

Továbbá a betelepülő külföldi cégek hatékony (gépesített, robotizált) termelési módszerei rengeteg munkahely elvesztését okozhatják. Így a külkereskedelmi nyitással, számos munkás az alacsony hatékonyságú munkavégzés helyett nem egy hatékonyabb, nagyobb hozzáadott értéket létrehozó munkába kerül, hanem a legtöbb esetben munkanélkülivé válik. Ezért szintén megkérdőjelezhető a kereskedelmi liberalizáció pozitív hatása a fejlődő államok számára.

A projekt az Európai Bizottság támogatásával valósul meg. A kiadvány nem feltétlenül tükrözi az Európai Bizottság véleményét, felelőssége annak tartalmára nem terjed ki.